УДК 811.161.1’243’373.7:378.147.091.33
http://orcid.org/0000-0002-3208-7089
http://orcid.org/0000-0002-9453-5182
http://orcid.org/0000-0002-3085-8361

СПЕЦИФІКА НАВЧАННЯ РОСІЙСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ У ГРУПАХ СТУДЕНТІВ, ЯКІ ВИВЧАЮТЬ ІСТОРІЮ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Ходаківська М.О., Тесаловська О.Б., Сулятицький А.В. (Харків)

У статті розглядаються особливості презентації російської фразеології на заняттях із російської мови як іноземної з метою формування професійно орієнтованої лінгвістичної компетентності. Методи та прийоми, що наводять автори, сприяють засвоєнню фразеологічних одиниць та їх активному вживанню в повсякденному та професійному спілкуванні. Теоретичні положення демонструються на прикладі навчання іноземних студентів архітектурних спеціальностей, які вивчають історію культури та образотворчого мистецтва.

Ключові слова: іноземні студенти, історія мистецтва, практичне вивчення фразеології, фразеологічна одиниця.

Ходаковская М.А., Тесаловская О.Б., Сулятицкий А.В. Специфика обучения русской фразеологии в группах студентов, изучающих историю изобразительного искусства. В статье рассматриваются особенности презентации русской фразеологии на занятиях по русскому как иностранному с целью формирования профессионально ориентированной лингвистической компетентности. Методы и приёмы, приводимые авторами, способствуют усвоению фразеологических единиц и их активному употреблению в повседневном и профессиональном общении. Теоретические положення демонстрируются на примере обучения иностранных учащихся архитектурных специальностей, изучающих историю культуры и изобразительного искусства.

Ключевые слова: иностранные студенты, история искусства, практическое изучение фразеологии, фразеологическая единица.

© Ходаківська М.О., Тесаловська О.Б., Сулятицький А.В., 2016

Khodakivska M.O., Tesalovska O.B., Suliatytskyi A.V. Specifics of teaching Russian phraseology in student groups studying the history of fine arts. The authors of this article declare the necessity of paying special attention to the phraseology training issues in the classes of Russian as a foreign language. It is pointed out that phraseologisms are potentially featured to make the individuals speech more aesthetic and expressive. The attention is focused on the common phraseology that is used both in spoken and written language. Such phraseologisms are most widely found in the texts dedicated to the history of arts, especially while describing paintings, life and work of artists and architects. In the article, there are listed all the main reasons which cause difficulties that foreign students meet while studying Russian phraseology. Indicating typical mistakes in usage of phraseological units, the authors suggest the ways of solving the most common difficulties encountered when learning to produce phraseological units, i.e. resemblance of phraseological units and free collocations, specific features of syntactic functions, synonymity and antonymous opposition of phraseological units, formation of skills of phraseology production as a whole.

The article provides examples of exercises based on the materials of texts included in the curriculum of the architectural faculty of Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture.

The authors state that the presented features of phraseology and types of exercises do not cover all the existent methods of mastering the Russian phraseology as a foreign one. The phraseology of any language is a valuable part of the linguistic culture, it's the history of the people that speaks it, and it reflects that people's thoughts and mentality. A comprehensive research of phraseological items with special attention paid to all stylistic layers of the contemporary Russian phraseology enables to solve a whole range of issues concerning meaningful language units as a whole, nature of lexical meaning of words, correlation of syntactic compatibility of words and their meanings, various issues of word formation and etymology, and the stylistics of belles-lettres.

A comprehensive study of the phraseological system of the modern Russian language enables us to gain a notion of main structural, semantic and stylistic types of phraseological units, and also to discover their origin.

The authors conclude that presenting phraseological units in a foreign class is especially important due to their specific qualities among other significant language units.

Key words: foreign students, history of art, phraseological unit, practical study of phraseology.

У практиці викладання іноземних мов, зокрема російської як іноземної, необхідно приділяти велику увагу вивченню фразеологізмів. Фразеологія будь-якої мови – це найцінніша лінгвістична спадщина, що відбиває національну культуру, історію народу, його думки та менталітет. Тому в кожній мові фразеологія має особливі форми вираження, а фразеологічні одиниці являють собою невичерпну повноводну річку, що несе свої хвилі, збагачуючи та підживлюючи будь-які стилі мови. Представники певної мови зазвичай прагнуть використовувати мову не тільки як засіб комунікації, а й у тій її функції, яку можна назвати естетичною. Потенційна образність фразеологізму відповідає потребі особистості урізноманітнити мову засобами образної номінації, надати їй експресивно-оцінну спрямованість.

Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що уживання фразеологічних одиниць (ФО) викликає труднощі при вивченні російської мови іноземними студентами. Це пов'язано з тим, що ФО, які функціонують у мові як роздільно оформлені утворення, цілісні за значенням, стійкі у своєму складі. Значення ФО завжди пов'язане із значенням вільного словосполучення того ж складу. Цей зв'язок є критерієм класифікації деяких фразеологічних явищ.

Вивчати проблему презентації фразеологізмів важливо не тільки для теоретичного вирішення проблеми, а й у практичному аспекті, а саме для вивчення мови як іноземної. ФО частково представлені в текстах мистецтвознавчого характеру (розповіді про творчість художників, архітекторів, опис творів образотворчого мистецтва), які входять до курсу навчання російської мови як іноземної студентів архітектурного факультету ХНУБА. Факти існування фразеологізмів у подібних текстах заслуговують особливої уваги, тому що вони відображають національно-культурну специфіку, є вербальним вираженням почуттів, емоційних оцінок, способів впливу, яскравих і влучних характеристик людини, предметів, ситуацій. Фразеологізми наочно показують «национальний образ світу, відображений у мові, ним детермінується та в ньому закріплюється. У них втілюється «опредмечування» загальних понять...» (переклад наш – М.Х., О.Т., А.С.) [4: 193].

Іноземні студенти (особливо негуманітарного профілю) не досить добре знають механізми побудови ФО і сприймають їх як вільні

словосполучення. Навчання фразеології буде більш успішним, якщо виявити найефективніші методи та прийоми, які можуть бути використані викладачем при викладанні різних тем курсу. Вибір методів і прийомів визначається основним завданням комунікативного вивчення російської мови – не тільки навчити чути фразеологізми, бачити їх у тексті та розуміти, а й активно, стилістично виправдано вживати у мові, у повсякденному або професійному спілкуванні.

Фразеологічні засоби мови, як і лексика, знаходять застосування в різних функціональних стилях і, відповідно, мають те чи інше стилістичне забарвлення. Найбільший стилістичний шар становить розмовна фразеологія, до неї близька простомовна фразеологія (наприклад: *стоять поперек горла, сматывать удочки*). Інший шар утворює наукова, публіцистична, офіційно-ділова фразеологія (наприклад: *альфа и омега, витать в облаках, одержать победу, оказать содействие*).

Метою цього дослідження стане аналіз досвіду презентації ФО в іншомовній аудиторії на уроках російської як іноземної, а саме загальновживана фразеологія, яка знаходить застосування як у книжному так і в розмовному мовленні. Таких фразеологізмів не так багато, але саме вони найбільш часто зустрічаються в текстах з мистецтвознавства, саме їх ми очікуємо почути при описі картин, життя і творчості художників, архітекторів. Найтиповішими помилками в сфері вживання ФО іноземними студентами є порушення форми фразеологізму, його сполучуваності. Таким чином, презентація загальновживаної фразеології в іноземній аудиторії повинна проходити з урахуванням особливостей ФО.

Розглянемо деякі з них і представимо можливі способи усунення складнощів при засвоєнні ФО російської мови як іноземної:

1. Подібність фразеологічної одиниці до вільного поєднання слів.

Серед ФО знаходяться практично всі типи словосполучень, які відзначені в активному фонді сучасної мови. За формальною структурою вони співпадають із реченнями як дієслівними, так й іменними (*пройти сквозь горнило, беречь как зеницу ока, смутное время, альфа и омега*) та зі словосполученнями, що містять форми всіх частин мови (*кривить душой; кровь с молоком; апогей славы; ни к селу ни к городу*). Фразеологізми можуть бути

побудовані як розповідні, так і питальні (*сбыточное ли дело?*). Тут слід звернути особливу увагу на інформативну недостатність більшості конструкцій, що співпадають за формою із реченням, та використовувати такі типи презентації фразеологізмів як:

1) контекст (Наприклад: *Михаил Александрович Врубель – художник своеобразного таланта, богатой фантазии – своим неповторимым творчеством вписал яркую страницу в историю живописи.*)

2) вправи, які спрямовані на:

- розмежування близьких за значенням слів і фразеологізмів, синонімічних фразеологізмів, що відрізняються конотацією;
- вживання фразеологізмів і слів однієї семантичної групи в переказі тексту;
- використання ФО при складанні діалогу після того, як студенти прослухали текст.

3) вправи на відпрацювання вживання фразеологізму спочатку у вузькому контексті – в поєднанні слів, потім у складі речення з використанням на першому етапі в якості опор питань (Наприклад: *Составьте сочетания слов со следующими фразеологизмами: взять на себя (что?), смотреть в глаза (чему?*).

2. Особливості синтаксичної функції ФО.

Кожна конкретна одиниця фразеології має синтаксичну функцію. «Розкладання фразеологічного цілого на його складові під час синтаксичного аналізу тексту неприпустимо, бо в тексті фразеологізм отримує певну синтаксичну функцію тільки як суцільне» (переклад наш – М.Х., О.Т., А.С.) [3: 143]. Тут слід звернути увагу на установлення інших функціональних співвідношень між різними фразеологічними словосполученнями, у порівнянні з вільними конструкціями, які з ними співпадають. У цьому випадку слід використовувати контекст для розмежування фразеологічної єдності та вільного словосполучення. О.А. Бистрова рекомендує зіставляти два контексти – «з уживанням фразеологізму та вживанням вільного словосполучення» (переклад наш – М.Х., О.Т., А.С.) [1: 11]. Таке зіставлення, з одного боку, сприяє розмежуванню ФО й вільного словосполучення, з іншого – формує ті зв'язки, які створюють образність ФО. У функції контексту при цьому, як правило, виступає речення. Наприклад: *Прочитайте предложения, определите,*

в каком из них выражение «своими глазами» является фразеологизмом, а в каком выступает как свободное словосочетание.

– Художник своими глазами видел, как артель бурлаков тянула баржу.

– Темные как ночь, огромные – она гордилась своими глазами.

3. Синонімічність та антонімічне протиставлення ФО.

Особливість ФО також полягає в тому, що їх синонімічність і антонімічне протиставлення не походить із лексичної близькості або протиставлення їх окремих компонентів. При цьому суттєво, що у багатьох випадках і синтаксичні функції подібних за формальною структурою фразеологізмів виявляються різними. І навпаки, різні за структурою та за лексичним складом фразеологізми можуть вступати в синонімічні та антонімічні відносини. Це призводить до необхідності вживання таких вправ, до складу яких входять:

– зазначення різниці в значенні фразеологізмів (*вышел из строя – вернулся в строй, засучив рукава – спустя рукава*);

– виділення різниці в значенні синонімічних фразеологізмів (*как снег на голову – откуда ни возьмись*);

– зазначення різниці близьких за структурою ФО паронімів (*из года в год – год от года*). Тут важливо відзначити, що фразеологічні синоніми подібно до лексичних можуть відрізнятися один від одного стилістичним забарвленням, що необхідно також проілюструвати (*камня на камне не оставить, учинить расправу (книжн.); разделать под орех, задать перцу (разг.)*).

4. Формування навичок аудіювання та продукування фразеологізму як єдиного цілого.

Саме цей процес значною мірою визначає специфіку навчання російської фразеології як іноземної. Іноземний студент, який уміло вживає фразеологізм, виділяється із загальної маси студентів, які знаходяться на поглибленому етапі навчання російської мови як іноземної. «Навички аудіювання є складними навичками … Навички вживання ФО як цілісного містять відтворення її у певній формі у певному контексті» (переклад наш – М.Х., О.Т., А.С.) [1: 137]. Для формування зазначених навичок будуть доцільними (після первинної семантизації) вправи, до завдань яких входять:

– пояснення значення підкреслених слів (наприклад: *Художник жадно впитывает всё неизвестное ранее, с головой уходит в работу*.);

– запам'ятовування та вживання їх як одного слова. Тут зростає роль правил-інструкцій, що попереджають можливі помилки;

– заміна виділених словосполучень близькими за значенням фразеологізмами (наприклад: *Не всегда влиятельные люди охотно идут на встречу. Этот ученик не первый раз сталкивался с трудностями, но всегда выдерживал характер и добивался* намеченной цели. Худож ник обязан *шагать в ногу со временем.*);

– заповнення пропусків у реченні поєднаннями слів (наприклад: *Флорентиец Донателло, создавший бронзовую статую «Давид», в начале пятнадцатого века .... среди скульпторов Возрождения. (играть роль первой скрипки)*);

– зазначення різниці в значенні підкреслених поєднань слів;

– складання з даним словосполученням двох речень, уживаючи його як фразеологізм і як вільне поєднання слів;

– відповіді на питання з уживанням даних поєднань слів;

– складання речень із даними фразеологізмами (наприклад: *головокружение от успехов, властитель дум, лицом к лицу, ворона в павлиньих перьях, посыпать пеплом голову, краеугольный камень, воздушные замки, звезда первой величины, цепная реакция, катиться по наклонной плоскости, ставить на карту*).

Необхідно відзначити, що при аналізі текстів із мистецтва стає очевидним той факт, що найбільш частотними фразеологізмами є фразеологізми ознаки, які у свою чергу здатні підкреслити атрибуцію особи або предмета в уявленні самого художника та його часу. Фразеологічна ознака в текстах з мистецтвознавства підкреслює провідну роль людини в усіх сферах її прояву. Наприклад, при описі портретного полотна фразеологізми ознаки з основним компонентом в орудному відмінку – «*любоваться неповторимым образом*». Така модель стверджує центральну позицію людини в мистецтві, а усвідомлене маніпулювання такими моделями стає засобом формування складних ідей і почуттів.

Висновки. Представлені особливості фразеології та типи завдань не вичерпують існуючих методів в організації процесу оволодіння

російською мовою як іноземною. Однак усебічне дослідження ФО, увага до всіх стилістичних шарів сучасної російської фразеології дозволить вирішити низку питань, що стосуються значущих одиниць мови в цілому, характеру лексичного значення слів, співвідношення синтаксичного поєднання слів та їх значення, різних питань словотвору та етимології стилістики художнього мовлення. Всебічне вивчення фразеологічної системи сучасної російської мови дозволяє отримати уявлення про основні структурно-семантичні та стилістичні типи ФО, дізнатися їх походження.

Наступним етапом має стати поглиблене дослідження типів вправ, що спрямовані на формування навичок продукування фразеологізмів, без концентрації уваги на правилах вживання ФО. Особливо важливою є презентація фразеологічних одиниць в іноземній аудиторії серед студентів, які навчаються на архітектурному факультеті, оскільки образність текстів з історії образотворчого мистецтва має відбиватися й у мовленні майбутніх архітекторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Быстрова Е.А. Методическая типология фразеологического материала / Е.А. Быстрова // Русская фразеология в национальной школе. – М., 1976. – С. 11–37.
2. Вартаньянц А.Д. Мы читаем и говорим о русских художниках / А.Д. Вартаньянц, Н.В.Кашина. – М. : Рус. яз., 1989. – 181 с.
3. Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография / В.В.Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
4. Гудков Д.Б. Теория и практика международной коммуникации / Д.Б. Гудков. – М. : Гнозис, 2003. – 288 с.
5. Маёрова Ксения. Русское народное прикладное искусство / Ксения Маёрова. – М. : Рус. яз., 1990. – 260 с.
6. Мокиенко В.М. Давайте говорить правильно! Трудности современной русской фразеологии : Краткий словарь-справочник / В.М. Мокиенко. – СПб. : Академия, 2004. – 352 с.
7. Помыкалова Т.Е. Фразеологический признак в текстах по искусству (материалы по живописи) : специфика семантики / Т.Е. Помыкалова // Современный русский язык: динамика и функционирование : научно-популярный журнал Метеор-Сити. – 2016. – № 1. – С. 26–31.

REFERENCES

Bistrova, Y.A. (1976). Metodicheskaya tipologiya frazeologicheskogo materiala. [Methodical typology of phraseological material]. *Russkaya frazeologiya v natsional'noy shkole [Russian phraseology at national school].* Moscow, pp. 11-37 [in Russian].

Gudkov, D.B. (2003). *Theory and practice of international communication.* Moscow: Gnozis [in Russian].

Mayerova, Ksenia (1990). *Russkoye narodnoye prikladnoye iskusstvo. [Russian folk crafts*]. Moscow: Russkiy yazyk [in Russian].

Mokiyenko, V.M. (2004). *Davayte govorit pravilno! Trudnosti sovremennoy russkoy frazeologii: Kratkiy slovar-spravochnik. [Let us speak correctly! The difficulties of modern Russian phraseology: Concise Dictionary*]. SPb: Akademiya [in Russian].

Pomikalova, T.Y. (2016). Frazeologicheskiy priznak v tekstakh po iskusstvu (materialy po zhivopisi): spetsifika semantiki. [Phraseological feature in texts on art (materials for painting): specificity of semantics]. *Sovremennyy russkiy yazyk: dinamika i funktsionirovaniye. [Contemporary Russian language: dynamics and functioning]. Nauchno-populyarnyy zhurnal Meteor-Sit [popular scientific journal],* 1, pp. 26-31 [in Russian].

Vartanjats, A.D. and Kashina, N. V. (1989). *My chitayem i govorim o russkikh khudozhnikakh. [We read and speak about Russian artists].* Moscow: Russkiy yazyk [in Russian].

Vinogradov, V.V. (1977). *Izbrannye trudy. Leksikologiya I leksikografiya [Selected works. Lexicology and lexicography].* Moscow: Nauka [in Russian].